

Beheer-perspectief centrale gemeenten met wijkgemeenten

Tekst Jos Aarnoudse Beeld PR

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland zijn er ongeveer 160 gemeenten met wijkgemeenten, in de zin van de kerkorde (zie in de kerkorde: ordinantie 2-4-7 t/m 9). Hoe reilen en zeilen die en wat is hun problematiek op beheersgebied? In 2019 belegde de VKB een expertmeeting. We besteden nu in 'Kerkbeheer' aandacht aan de thematiek.

Kerkordelijke afbakening centraal-decentraal

In kerkorde ordinantie 4-6 ('Samenstelling' en 4-7 ('Arbeidsveld') wordt (onder andere) uiteengezet hoe de verhouding tussen een wijkgemeenten en de gemeente als geheel is gedacht. In ordinantie 11-3 wordt daar nog wat aan toegevoegd in verband met de kerkrentmeesters. De artikelen en ordinanties van de kerkorde en de generale regelingen kunnen altijd up to date geraadpleegd worden via de website van de Protestantse Kerk (<https://www.protestantsekerk.nl/thema/kerkorde>).

Met name Ordinantie 4-7-2 is een interessante tekst:

2. In een gemeente met wijkgemeenten heeft de wijkkerkenraad tot taak alle taken van de kerkenraad, die niet aan de algemene kerkenraad zijn toevertrouwd;

en heeft de algemene kerkenraad tot taak:

- *het overleg met de wijkkerkenraden over de taak en de samenwerking van de delen in het geheel van de gemeente*
- *het treffen van voorzieningen ten behoeve van de gemeente in haar geheel, waar dat nodig is om recht te doen aan de binnen de gemeente voorkomende kerkelijke verscheidenheid;*
- *de vermogensrechtelijke aangelegenheden, voor zover bepaalde aangelegenheden niet worden toevertrouwd aan de wijkkerkenraden;*
- *datgene wat te maken heeft met de rechtspositie van de predikanten en de gesalarieerde medewerkers;*

en verder alles wat de wijkkerkenraden aan de algemene kerkenraad toevertrouwen.

Vooral het subtiele verschil in de richting van toevertrouwen tussen algemene kerkenraad en wijkkerkenraden is intrigerend. Waar ligt naar het bedoelen van de kerkorde nu het zwaartepunt van beleid? Een wijkkerkenraad heeft alle taken, die niet aan de algemene kerkenraad zijn toevertrouwd, maar ten aanzien van vermogensrechtelijke aangelegenheden is het precies omgekeerd: de algemene kerkenraad heeft tot taak die te behartigen voor zover bepaalde aangelegenheden niet worden toevertrouwd aan de wijkkerkenraden.

In Ordinantie 11-3 getiteld 'Vermogensrechtelijke aangelegenheden van gemeenten met wijkgemeenten' wordt het teruggebracht tot het 'voorschrift' om per plaatselijke regeling de taakverdeling tussen college en wijkraad vast te leggen. ▶

De kerkgebouwen van de Protestantse Gemeente te Zeist

De kerkgebouwen van de Hervormde Gemeente te Zwijndrecht

Alleen centrale gemeente rechtspersoonlijkheid

Een belangrijk punt in de constellatie van een centrale gemeente met wijkgemeenten is het feit dat alleen de centrale gemeente (en diaconie) krachtens de kerkorde rechtspersoonlijkheid kent en de wijkgemeenten niet. Dus dat betekent dat zelfstandig optreden in het maatschappelijk verkeer voorbehouden is aan de bestuurders van de centrale gemeente, tenzij anderen gemandateerd zijn door die bestuurders.

Ongelijktijdige ontwikkelingen in wijkgemeenten

Ondertussen zien we dat in heel wat centrale gemeenten met wijkgemeenten de ontwikkeling per wijkgemeente fors kan verschillen waar het gaat om vitaliteit, stabiliteit, groei of krimp. Naast wijkgemeenten in eigenlijke zin (parochiële indeling van een verder tamelijk homogeen geheel aan wijkgemeenten) zien we dat in veel plaatsen en steden er modaliteitsverschillen zijn gegroeid tussen wijkgemeenten. In de wijkgemeenten ontplooit zich feitelijk het plaatselijke werken en leven van de gemeenschap van de kerk. Meer en meer ontstaan er binnen het verband van de Protestantse Kerk geprofileerde mentaliteitsgemeenten (ook binnen de bandbreedte van één modaliteit overigens), die hun bezoekers, leden en deelnemers trekken ver over zogeheten wijkgrenzen heen. Ondertussen zijn het vooral de 'gewone' wijkgemeenten in na-oorlogse opbouwwijken die fors te kampen hebben met demografische veranderingen en met krimp door de voortgaande secularisatie. Dat houdt in dat er binnen één centrale gemeente een behoorlijke ongelijktijdigheid kan ontstaan in organisatorische vitaliteit.

Organisatiemodel richting quasi-zelfstandige gemeenten

We zien centrale gemeenten zoeken naar organisatie-modellen die erop neer komen dat wijkgemeenten meer en meer als quasi-zelfstandige gemeenten worden benaderd. Daarbij ligt de integrale verantwoordelijkheid voor het beheer, zowel in termen van (meerjaren) gebouwenonderhoud, beroepingswerk, geldwerving en personeelsbeleid bij het bestuurskader van de wijkgemeente (wijkkerkenraad en wijkraad van kerkrentmeesters). Maar ondertussen kan alleen de centrale gemeente de formele werkgeversrol vervullen, is het de centrale gemeente die het beroepingswerk uitvoert, is de centrale gemeente eigenaar van de gebouwen, en is de centrale gemeente de finale vermogensbeheerder.

Hoe verhouden de ontwikkelingen zich tot het bestaande institutionele kader?

Hoe verhouden deze ontwikkelingen zich nu tot elkaar? Hoe passen ze in het bestaande institutionele kader binnen de Protestantse Kerk? Wat betekent binnengemeentelijke solidariteit (nog) bij dit soort ontwikkelingen? Bij wijkgemeenten die qua geestelijk profiel behoorlijk uiteen kunnen lopen is uitwisseling van personeel of predikanten niet zomaar te realiseren. Hoe kunnen wijkkerkrentmeesters een goed meerjarenbeleid ontwikkelen, als zij niet tegelijk zeggenschap hebben over de mogelijke aanwending van vermogen, of over afstoting, herbestemming of meervoudig gebruik van gebouwen? Hoe kan een centraal apparaat een goede stimulerende en activerende rol vervullen naar de gemeente als geheel en naar de wijkgemeenten in het bijzonder in pro-actieve zin?

Ondertussen blijven toezichhoudende of andere belanghebbende instanties (van binnen en van buiten de kerk), zoals het Classicaal College voor de Behandeling van Beheerszaken, of het Breed Moderamen van de Classicale Vergadering, de classispredikant, maar ook instanties als Autoriteit Persoonsgegevens, de Belastingdienst of de Kamer van Koophandel voor veel zaken naar gemeenten kijken op het niveau van rechtspersoonlijkheid. Of het gebeurt dat wijkgemeentebestuurders zich in het maatschappelijk verkeer gaan gedragen op een manier die feitelijk niet gedekt wordt door hun eigen kerkelijk statuut.

VKB herkent de problematiek vanuit pro-actief kerkbeheer

De VKB herkent deze problematiek in toenemende mate, daar zij inzet op een beweging binnen de kerk die moet leiden tot een meer pro-actiever benadering door lokale kerkrentmeesters. Dit betekent dat de vitaliteit en het beleid van de plaatselijke (wijk)gemeente of van de plaatselijke kerkplek in het vizier dient te zijn. Dat zal in de meeste gemeenten met wijkgemeenten het niveau van de wijkgemeenten zijn, en niet dat van de centrale gemeente. Tegelijk speelt bestuur en apparaat van een centrale gemeente wel een belangrijke rol in het vinden van kansen en het stimuleren van een pro-actieve en een vernieuwende, op vitaliteit gerichte aanpak.

Concrete knelpunten

Wij formuleren een aantal knelpunten. Misschien zijn er wel meer.

1. Beroepingswerk en solvabiliteit

Beroepingswerk en solvabiliteit: hangt meteen samen

met vooruitzichten per wijkgemeenten en vermogenspositie per wijkgemeente versus die van het geheel. Bij een fors centraal vermogen, maar bij een laag vitaal perspectief in een wijk: is dan een solvabiliteitsverklaring op basis van het centrale vermogen wel een adequaat toetsingscriterium?

2. *Werkijdvermindering en personeelsbeleid*

Werkijdvermindering, personeelsbeleid en onderscheiden 'bedrijfseconomische' ontwikkeling per wijkgemeente. Zowel voor medewerkers als voor predikanten. Formeel zijn ze verbonden aan de centrale werkgever, maar praktisch aan een wijkgemeente. In de loop van 5 à 10 jaar kunnen de ontwikkelingen per wijkgemeente – zo blijkt uit de praktijk in heel wat grotere plaatsen de laatste decennia – fors uiteen lopen, terwijl meestal personeel of predikanten op inhoudelijke gronden zomaar niet in een andere wijkgemeente aangesteld kunnen worden.

3. *Financieel beheer en opheffing en/of samenvoeging wijkgemeenten*

Wie is op welke manier in een centrale gemeente met wijkgemeenten verantwoordelijk voor opheffing of het besluit tot samenvoeging van wijkgemeenten? Van bovenaf opleggen (centraal) of zelf tot besluit laten komen? Hoever strekt de 'solidariteit' om niet-zelfvoorzienende wijkgemeenten in stand te houden? Hoe verhoudt zich dat tot bijvoorbeeld pioniersplekken? Hoe lang mogen die mee liften op externe middelen voordat ze *self-supporting* dienen te zijn? Wie beslist dit?

4. *Vermogensvorming en -beheer*

Centraal versus decentraal vermogensbeheer in een centrale gemeente met wijkgemeenten is een heet hangijzer. Wanneer lokale wijkgemeenten de geldwerving doen, legaten en sponsors ontvangen, hoe verhoudt zich dat met 'oude' vermogens en met onderscheiden vermogensontwikkeling per wijk? Wie dient verantwoordelijk te zijn voor beheer en rendement?

5. *Beheer onroerend goed*

Decentraal versus centraal beheer onroerend goed (kerkgebouwen, al dan niet monumentaal, pastorieën, kosterswoningen, vergadercentra, kantoorruimte) stelt voor diverse afbakeningsvraagstukken.

6. *Synergie en overhead*

Decentraal versus centraal beleid rond *overhead*: als wijkkerkenraad en wijkraad van kerkrentmeesters min of meer integraal verantwoordelijk zijn geworden voor het leven en werken van de wijkgemeente, in hoeverre dient men dan gebonden te zijn aan 'verplichte winkelnering' ten aanzien van bijvoorbeeld administratieve diensten (inkoop, verzekeringen, centraal kerkkantoor, directie)? Waar komt uiteindelijk het zwaartepunt te liggen? Bepaalt een algemene kerkenraad wat decentraal mag, of bepalen de wijkkerkenraden wat centraal mag? (zie de opmerkingen naar aanleiding van Ordinantie 4-7-2 hierboven)?

Meerwaarde van het model centrale gemeente met wijkgemeenten

Uiteindelijk voert de vraagstelling naar de vraag: als binnen heel wat centrale gemeenten feitelijk de wijkgemeenten meer en meer zich als quasi-zelfstandige eenheden manifesteren, wat voegt dan eigenlijk een centrale gemeente toe? Waarom zou er gestreefd worden naar verdere fusies? Waarom zouden we niet aan de-fuseren

doen, zodat ook elke zelfstandige eenheid die geacht wordt beleid te maken en beheer daarop af te stemmen, rechtspersoonlijkheid krijgt?

Wat is vandaag de meerwaarde om heel verschillende wijkgemeenten (zowel in profiel als in vitaliteitsontwikkeling) in één rechtspersoonlijk verband te besturen? Schaalgrootte dient te maken te hebben met synergievoordelen, dan wel met onderlinge inspiratie en stimulering. Zijn die erop het vlak van vermogensbeheer? Dienstverlening? Tijdelijke solidariteit? Afstemming van (missionaire of diaconale) programma's – ondanks de verschillen – in de richting de gezamenlijke plaats van vestiging/stad/streek? Is het van belang voor de beeldvorming naar buiten? Zijn er toch voordelen bij een mogelijke uitwisseling van personeel of bij zelfs een gezamenlijk personeelsbestand en pastoraal en predikantenteam voor meerdere (wijk / dorps-) gemeenten?

Wezenlijk is dus dat helder moet worden gemaakt welke synergie wordt nagestreefd en welke aansturing daarbij past. En zet dat in een goede plaatselijke regeling. Ondertussen dienen bovenplaatselijk regelingen en instrumenten (denk aan FRIS bijvoorbeeld) wel voldoende faciliterend gemaakt te worden zodat die gemeenten met wijkgemeenten die het zwaartepunt van beleid en beheer bij de wijkgemeenten willen leggen, ermee uit de voeten kunnen.

De VKB wil het aankomende jaar onderzoek doen naar de diverse manieren van werken in gemeenten met wijkgemeenten en naar de plaatselijke regelingen die daarvoor zijn ontworpen, om daaruit een aantal modellen of 'best practices' (zoals dat tegenwoordig zo fraai heet) te destilleren die anderen wellicht kunnen helpen in hun ontwikkeling op beheersmatig gebied.

De wijkindeling van de Protestantse Gemeente te Voorburg

